

Univerzita Karlova v Praze

**Filozofická fakulta
Ústav bohemistických studií**

Bakalářská práce

Lijuan Qi

Srovnání pohádek B. Němcové a K. J. Erbena s čínskými pohádkami

**Comparison of B. Němcová's and K. J. Erben's Fairy Tales with Chinese
Fairy Tales**

V Praze 2011

Vedoucí práce: PhDr. Jana Bischofová

Ráda bych poděkovala všem učitelům z Ústavu bohemistických studií FF UK za přátelskou podporu, s kterou jsem se během svého tříletého studia vždy setkala. Na svá bakalářská studia budu vzpomínat s vděčností také díky skvělému kolektivu spolužáků.

Srdečné poděkování patří PhDr. Janě Bischofové za její trpělivost a ochotnou pomoc při zpracování tématu mé bakalářské práce.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne.....

Podpis

Anotace

Hlavním cílem bakalářské práce je srovnání kouzelných českých pohádek B. Němcové a K. J. Erbena s čínskými pohádkami. Po základní charakteristice pohádkového žánru se autorka soustředila na rozbor vybraných kouzelných pohádek obou národních literatur. Vedle shodných rysů srovnání ukázalo řadu rozdílů, které byly způsobeny kulturními rozdíly.

Klíčová slova: kouzelná pohádka, srovnání, základní motivy a postavy, popis, opakování

The main aim of the bachelor thesis is to compare B. Němcová's and K. J. Erben's fairy tales with Chinese fairy tales. After a general genre description of a fairy tale the author has paid attention to the analysis of chosen magic fairy tales of the both national literatures. In addition to the identical features, the comparison has shown a number of discrepancies which were caused by cultural differences.

Key words: magic fairy tale, comparison, basic motives and characters, description, repetition

OBSAH

Úvod	7
1 Charakteristika pohádkového žánru	8
1. 1 Co je pohádka?	8
1. 2 Teorie původu pohádek	9
1. 3 Proppovo pojetí vzniku a vnitřní stavby pohádek	11
1. 4 Začleňování lidových pohádek do literatury	12
2 Pohádky Karla Jaromíra Erbena	14
2. 1 K. J. Erben – představitel klasické adaptace	14
2. 2 Základní charakteristiky Erbenovy pohádky	15
2. 3 Kouzelné pohádky K. J. Erbena	17
3 Pohádky Boženy Němcové	20
3. 1 B. Němcová – představitelka autorské adaptace	20
3. 2 Základní charakteristiky pohádky B. Němcové	21
3. 3 Kouzelné pohádky B. Němcové	22
3. 3. 1 Pohádka Tři zlaté péra	24
3. 3. 2 Srovnání pohádky Tři zlaté péra s Erbenovou pohádkou Tři zlaté vlasy Děda Vševeda	26
4 Srovnání českých a čínských pohádek	28
4. 1 Stručné představení čínské pohádky	28
4. 2 Rozbor čínské pohádky Tři zlaté Buddhovy vlasy	28
4. 3 Shodné motivy v pohádkách Tři zlaté péra, Tři zlaté vlasy Děda Vševeda a Tři zlaté Buddhovy vlasy	30
4. 4 Odlišné prvky v pohádkách Tři zlaté péra, Tři zlaté vlasy Děda Vševeda a Tři zlaté Buddhovy vlasy	33

4. 5 Srovnání hlavních atributů české a čínské pohádky	36
4. 5. 1 Názvy pohádek	36
4. 5. 2 Pohádkové postavy	37
4. 5. 3 Zakončení pohádek a míra neurčitosti	39
Závěr	41
Seznam literatury	43

Úvod

Pohádka, patřící k nejstarším epickým žánrům lidové slovesnosti, má mnoho podob a variant. Klasifikace pohádky a její žánrová charakteristika není jednoduchá. Obtíže jsou dány tematickou mnohotvárností pohádkových textů a také strukturní rozmanitostí. Pohádkové příběhy kolovaly od etnika k etniku, a tak spojují nejen specifika národní kultury, ale i nadnárodní, obecně platné morální významy a etické principy.

Lidová pohádka vždy ovlivňovala literární tvorbu umělou, i když v různých etapách společenského a kulturního vývoje různou měrou. Předmětem sběratelského zájmu a odborného studia se stala v období romantismu. Tradičně je sice lidová pohádka s ostatními žánry lidové slovesnosti doménou folkloristiky, ale zůstala důležitým inspiračním zdrojem novodobé pohádkové produkce. Spisovatelé lidové pohádky různým způsobem upravovali, a tak dnešní čtenář se s lidovými pohádkami většinou seznamuje v autorských adaptacích.¹

Významnými sběrateli lidových pohádek a tvůrci klasické české pohádky byli Karel Jaromír Erben a Božena Němcová. Jejich sbírky českých pohádek mají v kontextu české literatury zakladatelský význam. Sbíráni čínských pohádek začalo z různých důvodů mnohem později, až ve 40. letech 20. století.

Cílem této práce je srovnání české a čínské pohádky.² Vedle rozdílných rysů, jež jsou dány odlišnostmi kulturními, najdeme mnoho shodných atributů. Vzhledem k rozsahu bakalářské práce jsem si k podrobnější analýze zvolila tři pohádky. Práce se dělí na čtyři kapitoly. První kapitola podává stručnou žánrovou charakteristiku pohádky. Druhá a třetí kapitola se věnuje charakteristice pohádek K. J. Erbena a B. Němcové. Závěrečná kapitola představuje základní rysy čínské klasické pohádky a poukazuje na některé zajímavé shody a rozdíly mezi českými a čínskými pohádkami.

Poznámky:

1 Podrobněji o adaptacích pohádkových textů viz H. Šmahelová, *Návraty a proměny*, 1989.

2 Pohádky k analýze byly vybrány ze souboru pohádek, jejichž text je přetištěn podle kritického vydání díla K. J. Erbena a B. Němcové.

1 Charakteristika pohádkového žánru

1.1 Co je pohádka?

Podle literární teorie je pohádka původně epický žánr lidové slovesnosti. Ústní tradicí předávala zajímavé, dějově napínavé látky, často ovlivněné mýtem. Odrážela myšlení, zvyky a etické principy našich předků a nebyla určena výhradně jen dětem. Slovník literární teorie definuje pohádku jako: „*prozaický žánr lidové slovesnosti, jeho vyprávění podává objektivní realitu jako nadpřirozenou s naivní samozřejmostí, jako by vše bylo skutečné; přes svoji fiktivnost tak zpravidla postihuje některé základní lidské touhy, etické normy a obecné životní pravdy.*“ (Vlašín, 1984, s. 281)

Ve folkloristice se lidová pohádka dělí na zvířecí (přecházejí v bajky a vyznačují se alegoričností a moralitou), legendární (děj se opírá o biblické postavy), kouzelné (jejich syžety se odvozují z archaických mýtů) a novelistické (zdůrazňují každodenní život včetně sociální problematiky).

Řada syžetů, motivů a postav se vyskytuje v mnoha variantách v různých národních pohádkách. Nejrozšířenější jsou mladší pohádky kouzelné, „*jejich syžety se odvozují z archaických rodových mýtů a obřadů iniciace (zasvěcení), spojených s bolestnou zkouškou odolnosti, s představou dočasné symbolické smrti (motiv netvora pojídajícího či ohrožujícího adepta), styku s duchy a znovuzrození (vysvobození princezny, snátek).*“ (Mocná, Peterka, 2004, s. 473)

Pro pohádku, bez ohledu na místo a čas původu, je typická zvláštní odlehlost. Pohádky vždy začínají větou: byl jednou jeden, za devatero horami, povídal mi to tvůj děd, který to slyšel od svého děda dávno a dávno. V žádné pohádce nenajdeme, kdy a kde přesně se příběh udál. V tom je vidět podstatný rozdíl mezi pohádkami a pověstmi, které jsou místně i časově lokalizovány.

Pohádka vždy ovlivňovala tvorbu umělou, její vliv je patrný zejména v moderní autorské pohádce. Dnešní čtenář se většinou s autentickou lidovou pohádkou setkává v literárních adaptacích.

1.2 Teorie původu pohádek

Existují různé teorie vzniku pohádek. H. Šmahelová uvádí několik nejznámějších. Názor, že pohádky s národem putují, vyslovil anglický badatel Théodor Benfey v polovině 19. století. Odmítal představu, že pohádky jsou vlastnictvím jednotlivých národů. Uznával sice myšlenku o původu pohádek z Indie, ale rovněž byl přisvědčen, že se odtud šířily až v 10. století a vstupovaly do evropských literárních památek ve 12. – 13. století. Jiní teoretikové se zase domnívají, že by mohly pocházet z Řecka, Orientu nebo z keltských oblastí, odkud je přenášeli kupci, cestovatelé a vojáci.

Nejstarší zmínku o pohádkách lze nalézt v egyptských památkách z 13. století před naším letopočtem. Motiv dvou bratrů se přenesl do ústního podání evropských a čínských pohádek. (viz Šmahelová, 1989, s. 10)

Evropské pohádky mají podobné syžety, obsahy, postavy a motivy. Otázkou je, jestli evropská pohádková tradice pochází jen z Indie. Anglický antropolog Andrew Lang byl přesvědčen, že původ pohádkových látek se vlastně postihnout nedá. Francouzský literární historik Joseph Bédier měl podobný názor. Odmítal nejen indický původ, ale i nahodilý a nezávislý vznik pohádkových látek z různých míst. Proklamoval myšlenku, že by se mělo spíše srovnávat a sledovat jejich proměny v kontextu různých historických období a prostředí. Tento zcela nový přístup, který vyžadoval konkrétní studium látek, našel odezvu v historicko-geografické metodě tzv. finské školy, *kteřá sledovala především vlivy kulturního kontextu na proměny určitých látek při jejich přechodu z jednoho prostředí do druhého – například od kulturně vyspělého národa do oblasti izolované, negramotné apod.*“ (Šmahelová, 1989, s. 28)

Lidová pohádka je součástí národního i světového písemnictví. Stala se důležitým inspiračním zdrojem nejen pro pohádkové adaptace, ale i pro literaturu umělou. Pohádkové motivy jsou patrné například ve sbírkách bajek, hádanek, legend, pověstí, ve středověkých hrdinských eposech, rytířských románech, aj. Zhruba od 12. století orientální pohádkové látky pronikaly z iránsko-perských oblastí do Evropy přes Středomoří. Indický vliv je patrný ve slavném sborníku arabských pohádek *Tisíce a jedné noci*. Nemálo pohádkové látky se vyskytuje v souborech exempel i v biblických příbězích.

Dá se říci, že otázka původu pohádek je už uzavřena. Badatelé se shodují v názoru, že pohádky se šířily pouze z některých míst, z kulturně vyspělých center, kterých bylo zjištěno osm:

- 1) severní Asie, severní a východní Evropa,
- 2) střední, západní a jihovýchodní Evropa,
- 3) Středomoří,
- 4) poříčí řeky Nigeru,
- 5) poříčí řeky Konga,
- 6) východní Asie, Tibet, Indie a Indonésie,
- 7) Oceánie,
- 8) Austrálie.

„Pohádky uvedených oblastí se odlišují většinou obsahem, způsobem a uměleckou kvalitou podání. Z tohoto hlediska stojí nejvýše pohádky asijské a evropské. Skutečnost, že u mnoha pohádek všech národů existují shodné nebo velmi podobné motivy a děje, dává v některých případech za pravdu antropologické teorii o nezávislém vzniku pohádek.“ (Šmahelová, 1989, s. 30)

Na přelomu 18. a 19. století jsou zaznamenány první snahy pohádky písemně zaznamenat. Díky romantikům a jejich snahám nejen vyzdvihnout estetické a mravní hodnoty společnosti, nýbrž i povýšit kulturní tradici národa, začaly vznikat studie a vědecké disciplíny se zaměřením na pohádky. V polovině 19. století tak zájem celé společnosti zachovat tuto kulturní tradici zesílil.

V Německu se jako první snažili sbírat lidové pohádky bratři Grimmové. Jejich první sbírka pohádek vyšla v roce 1812. Jakub Grimm ve své práci aplikoval poznatky srovnávacího indoevropského jazykopytu. Jeho teorie vycházela z představy, že pohádky jsou pozůstatky starých mýtů, které si každý národ přinesl ze společné asijské pravlasti.

V Čechách to byl Jakub Malý, který vydal v roce 1838 svou první samostatnou sbírku *Národní české pohádky a pověsti*. Do 40. let bylo celkem zaznamenáno zhruba dvacet pohádkových látek v Česku. (Šmahelová, 1989, s. 12 - 21)

Situace se o něco zlepšila díky Václavu Krolmusovi, který vydal nejrozsáhlejší část svých záznamů lidové slovesnosti v díle *Staročeské pověsti, zpěvy, hry, obyčeje, slavnosti a nápěvy* (1845 – 1847). V padesátých a šedesátých letech vznikly pohádky K. J. Erbeny a B. Němcové. Také nesmíme zapomínat na moravského sběratele Beneše Methoda Kuldu a jeho *Moravské národní pohádky a pověsti z okolí Rožnovského* (1854). Tito sběratelé položili

pevný základ pro literární zpracování lidové slovesnosti a rozšířili možnosti dalšího vědeckého studia slovesného folkloru.

Základy vědeckého studia lidové slovesnosti se V Čechách formulovaly od 2. poloviny 19. století. Díky tomu, že monografie a stati Jiřího Polívky byly publikovány v zahraničních odborných časopisech, a zkoumání českých lidových pohádek bylo začleněno do evropského kontextu. Souhlasil nejvíce s výzkumy finské školy, která zkoumala proměny pohádek v odlišných oblastech, ale též nezavrhoval myšlenku o migraci pohádek. (viz Šmahelová, 1989, s. 28 – 29)

1. 3 Proppovo pojetí vzniku a vnitřní stavby pohádek

Ruská folkloristika se zvláště zabývala vnitřní strukturou pohádek, která byla v rozporu s migrační teorií a teorií finské školy. Ruský badatel Vladimír Jakovlevič Propp především upozorňoval na tehdejší malý zájem o vnitřní rozbor pohádek. Jeho hlavním cílem bylo vytvoření systematického popisu, který by měl logickou strukturu, a nový způsob klasifikace pohádek podle vnitřních elementů. K tomu měl napomáhat detailní rozbor kouzelných pohádek, které považoval za původní pohádkový útvar. V knize *Historické kořeny kouzelné pohádky* se Propp soustředil na tyto dvě hlavní otázky:

„1) z čeho vznikly jednotlivé motivy vytvářející pohádkový syžet,

2) proč a jakým způsobem se z nich vytvořila právě pohádka.“ (Šmahelová, 1989, s. 34)

Do kouzelných pohádek se také promítly obyčeje, obřady, náboženství buď v původním smyslu nebo ve smyslu přehodnoceném. Pohádkové příběhy také úzce souvisí s mýty.

Po dlouhém studiu a analýze etnografických látek nakonec došel k názoru, že pohádky s kouzelnými prvky jsou spojeny s prvobytně pospolitou společností. „V pohádkách se sice tato společenská struktura neodrazila celá, její části však zůstaly zachyceny v řadě motivů, které jsou například svědectvím o exogamických formách sňatku, o rodovém následnictví, o iniciaci chlapců a dívek aj.“ Dalším závěrem bylo, že nejdůležitější roli hrají prolínající se prvky, které mají přímou souvislost s obřadem zasvěcení a s cyklem představ o smrti. (viz Šmahelová, 1989, s. 34 – 36)

Na základě své analýzy V. J. Propp formuloval tři závěry o vzniku a konstituování

kouzelné pohádky:

„1) Kouzelní pohádka je složena z element, které se vztahují k jevům a představám, jejichž místo je v předtřídní společnosti.

2) Kompoziční celek pohádky netkví v nějakých zvláštnostech lidské psychiky nebo umělecké tvorby, nýbrž v historické realitě minulosti.

3) Nová sociální funkce syžetu, totiž jeho čistě umělecké využití, souvisí se zánikem toho společenského uspořádání, které jej vytvořilo. Vnější popud k tomuto přerodu mýtu v pohádku spočívá v odtržení syžetu od aktu vyprávění, od rituálu. Moment tohoto odtržení od obřadu je začátkem historie pohádky.“ (Šmahelová, 1989, s. 37)

1. 4 Začleňování lidových pohádek do literatury

S vývojem literatury 19. století, začleňováním pohádek do písemnictví a s proměnami sociální a společenské funkce pohádek došlo k obměnám motivů a kompozice pohádek.

Vývojem adaptací a úprav lidové pohádky se podrobně zabývala H. Šmahelová. Na základě konkrétních děl a způsobu zpracování lidových pohádkových látek charakterizovala tři postupy v pohádkové tvorbě. (viz podrobněji Návraty a proměny s. 104 – 198). Prvním z nich je klasická adaptace, druhým typem jsou autorské adaptace a třetím je autorská pohádka. Tyto tři typy nelze chápat jako normativní kategorie. Naznačují pouze zásadní rozdíly mezi nejčastěji uplatňovanými postupy v pohádkové tvorbě.

1) Klasická adaptace - má fundamentální význam pro lidovou slovesnost i pro literární zpracování pohádek, proměňuje látky lidových pohádek v literární text, který ovšem uchovává charakteristické rysy ústní narace, a proto může do jisté míry nahradit cenný dokument o lidové slovesnosti.

2) Autorská adaptace – je charakterizována převahou individuální tvůrčí složky nad folklorní předlohou. Autor si upravuje pohádkové látky s určitou volností a pohybuje se v širším prostoru než u klasických adaptací. Jedná se o záměrnou literární tvorbu.

3) Autorská pohádka – je umělý příběh s pohádkovými rysy, charakteristické motivy se mění v alegorii nebo v symboly problémů, které folklorní narace neznaly. Autor se může inspirovat folklorem, ale i vlastními zážitky nebo dobovými náměty. Tento typ pohádkové

tvorby využívá postupně z jiných žánrů – science-fiction, fantasy, dobrodružné prózy. K charakteristickým znakům autorské pohádky patří humor, parodie, imaginativnost a nonsens.

2 Pohádky Karla Jaromíra Erbena

2.1 K. J. Erben – představitel klasické adaptace

Karel Jaromír Erben byl archivář, novinář, právník, vědec, vydavatel staročeských literárních památek, a především byl básník a sběratel pohádek českých a slovanských národů.

Narodil se v roce 1811 v Miletíně u Jičína. Jeho otec byl písmák a matka byla dcera miletínského učitele. Z jejich devíti dětí přežili jen Karel Jaromír Erben a jeho mladší sestra Josefka.

Studoval gymnázium v Hradci Králové a vystudoval filozofii a práva v Praze. Seznámil se s Františkem Palackým a od studentských let s ním spolupracoval. V následujících letech F. Palacký ovlivňoval jeho práci i zaměstnání. Erben dělal pomocné práce pro Františka Palackého ve venkovských archivech, což mu umožnilo sběr lidových písní. Působil jako sekretář Národního muzea, redaktor časopisu *Obzor* a *Pražských novin*, později jako archivář města Prahy. Byl pokračovatelem Františka Ladislava Čelakovského. Stejně jako Čelakovský pochopil, že národní obrození hledá v lidové slovesnosti určité zázemí či oporu. K. J. Erben patří k představitelům klasické adaptace lidové pohádky.

K jeho nejvýznamnějším dílům patří například básnická sbírka *Kytice z pověstí národních*, *Prostonárodní české písně a říkadla*, *Sto prostonárodních pohádek a pověstí slovanských v nářečích původních*.

Za Erbenova života nebyl jeho soubor českých pohádek ještě vydán. Až v roce 1905 Václav Tille vybral třináct Erbenových pohádek a vydal knihu *K. J. Erben: České pohádky*. V této knize můžeme najít nejen pohádky, ale i více látkových a druhových okruhů, např. bajky, alegorické příběhy ze života, příběhy legendární aj.

Z hlediska látkového okruhu se dělí pohádky na pohádky kouzelné (např. *Tři zlaté vlasy Děda Vševěda*, *Živá voda*, *Dlouhý, Široký a Bystrozraký*, *Pták ohnivák a liška Ryška*), pohádky zvířecí (např. *Král Tchoř*, *O kohoutkovi a slepičce*) a pohádky legendární (např. *Pracovitá živí líného*).

Nejkratší pohádka v Erbenově sbírce *České národní pohádky* se jmenuje *Hák*: „*Tak byl jeden pán a ten pán měl hák, a na tom háku plno ptáků a prodával je po*

sedmáku.“ (Erben, 1995, s. 120) To je celá pohádka. Nevidíme zde žádnou pohádkovou obrazotvornost. Měla by se zařadit spíše do říkanek než do pohádek.

V sbírce *České národní pohádky* je mimo jiné pohádka *Pracovitá živí líného*. Ježíš se svatým Petrem byli u jednoho mlynáře, který měl velmi pilnou dceru. Druhý den přišli k rozcestí u lesa a ptali se pasáka, jak se dostanou do města. Pasák byl líný a jen pozvedl nohu, aby jim ukázal směr. Ježíš poučí svatého Petra, proč je třeba, aby se pilná mlynářská dcera provdala za pasáka. Erben sice postavil děj na biblických postavách, ale kromě toho v textu není jiný pohádkový rys. Samozřejmě by se mohla zařadit do pohádek legendárních anebo do legend.

Jedna z pohádek v jeho pohádkové sbírce se jmenuje *Hádanka*, kterou bychom těžko nazvali pohádkou. Je to spíš krátký příběh o pomstě mladé královny. Mnoho ženichů se ucházelo o jednu mladou královnu. Mezi nimi byli i dva králevici, kteří se jí zalíbili. Oblíbila si ale jen jednoho z nich a druhého odbyla. Odbytý nápadník žárlil a svého soka zabil, aby se mohl dostat na jeho místo. Královna si umínila, že smrt svého oblíbence pomstí. Z jeho lebky si udělala číši, z kostí svícny na stůl a z vlasů pás. Když se druhý králevic opět ucházel o její ruku, pozvala ho na večeři a dala mu hádanku. Králevic neuhádl a přišel o hlavu. Tak královna zůstala až do smrti svobodnou. Je to příběh tří tragédií: královny, jejího miláčka a odmítnutého králevice.

2. 2 Základní charakteristiky Erbenovy pohádky

K. J. Erben byl průkopníkem vědeckého bádání českého folkloru. K písním i pohádkám přistupoval metodou klasické adaptace. Jak již bylo zmíněno v první kapitole, klasická adaptace proměňuje látky lidových pohádek v literární text a charakteristické rysy ústních narácí uchovává. Látku pro tvorbu pohádky většinou sesbíral na Chodsku a v Podkrkonoší. Často mu je posílali jeho přátelé J. Š. Šumavský, A. Rybička, B. Štorch aj. První pokusy pohádek Erben napsal na počátku 40. let 19. století, ale zůstaly jen v rukopisech. Při tvorbě pohádek byl silně ovlivněn německými literárními vzory, hlavně kouzelnými pohádkami bratří Grimmů.

Erben se snažil obnovit předpokládaný mytologický základ v kouzelných pohádkách.

Ve svých poznámkách k pohádce „*Tři zlaté vlasy Děda Vševěda*“ napsal, že „většina mytologických pohádek slovanských se vztahuje k zimnímu slunovratu, jejichž děj se vykládá jako symbolické znázornění boje slunce s temnotou zimní... Mytologický základ dodává pohádkám významu, poněvadž nejsou jen svědectvím umění lidových vypravěčů, ale obsahují také doklady světového názoru našich pohanských předků.“ (Červenka, 1960, s. 44).

Takové symbolické prvky síly slunce můžeme najít i v jiných Erbenových pohádkách, například v pohádkách *Dlouhý, Široký a Bystrozraký, Pták Ohnivák, Dvojčata, Zlatovláska*. S bratry Grimmy se Erben shodoval v kombinování různých znění jedné látky do podoby tzv. optimální varianty, ale odlišoval se od nich chápáním tohoto pojmu. Bratři Grimmové zdůrazňovali odborné cíle, avšak nepřehlíželi ani básnické hodnoty lidových podání. Erben kladl u pohádky důraz u tohoto pojmu na umělecký záměr. V mezích folklórní poetiky hledal estetické, filozofické a etické hodnoty.

Podle H. Šmahelové (Šmahelová, 1989, s. 108 – 109) básnické zpracování folklórních pohádkových látek u K. J. Erbena se vyznačuje hlavně těmito pěti charakteristickými rysy:

1) Kompozice pohádkových syžetů je pevná a vyvážená.

2) „*Nositелеm děje je funkčně a logicky zřetězený sled motivů.*“ (Šmahelová, 1989, s. 108) Můžeme najít jednotnost popisu času, děje a prostředí. Například v pohádce *Dlouhý, Široký a Bystrozraký*, když popisuje prostředí, nezastavuje se ani čas ani děje: „...*A když se slunce schovávalo k západu, počaly se hory nížit, lesy řídnout a skály schovávaly se mezi vřes; a když už bylo nad západem, viděl královic nedaleko před sebou železný zámek; a když už zapadalo, jel po železném mostě do brány; a jakmile zapadlo, zdvihl se železný most od sebe sám...*“ (Erben, 1983, s. 10 - 11)

3) V neurčitosti času, místa děje a typizace postav se objevuje tendence k obecnému až abstrahovanému zobrazení. Vazba mezi konkrétní realitou a pojmenováním je v Erbenově textu slabá. Věci, události a osoby označují či naznačují významy obecné, a proto je možné je chápat jako symboly. Například v pohádce *Tři zlaté vlasy Děda Vševěda* pracuje s motivy osudu a daných slibů, ze kterých vyplývá symbolický význam osudovosti.

4) Erbenův vypravěčský jazyk není napodobením, ale uměleckou stylizací lidového podání a mluvy. V jeho textu převládají krátké, výstižné věty nebo souřadná souvětí: „...*Král k tomu svolil, vzal kostky, zamíchal, hodil na stůl a - prohrál samého.*“ (Erben,

1995, s. 18)

„...bylo zima, rozdělal si oheň, přikládal a ohříval se.“ (Erben, 1995, s. 64)

V jeho textu také najdeme nahrazování opisů přímou řečí a dialogizaci, což odpovídá lidovému způsobu vyprávění.

5) Erbenovy pohádky vynikají obecností a nadčasovostí. H. Šmahelová uvádí, že K. J. Erben „*přetavil dobově podmíněnou romantickou koncepci lidové slovesnosti do klasické formy a tím sblížil pohádky s literaturou.*“ (Šmahelová, 1989, s. 109) Dále zdůrazňuje, že Erbenovy úpravy představují první zdařilou adaptaci klasického typu pohádek v českém písemnictví. Tím vytvořil normu, která je dána příznačným syžetovým a ideovým schématem. Tato norma dodnes vyjadřuje představu o klasické lidové pohádce (viz podrobněji Šmahelová, 1989).

2. 3 Kouzelné pohádky K. J. Erbena

Mezi nejkrásnější české klasické pohádky patří *Dlouhý, Široký a Bystrozraký, Živá voda, Zlatovláska, Jabloňová panna, Pták Ohnivák a liška Ryška*.

Víme, že i pohádka má své schéma. Nesmí v ní chybět ani prolog, ani vlastní děj. Pohádkové motivy a osobnosti jsou jiné než v ostatních literárních žánrech.

V těch nejkrásnějších českých národních pohádkách jsou různé kombinace pohádkových motivů a osobností. Nebudeme zde analyzovat všechny pohádky, ale analyzujeme jednu z nejznámějších Erbenových pohádek, a to *Tři zlaté vlasy Děda Vševěda*.

Pohádka začíná takto: „*Bylo – nebylo: byl jednou jeden král, který se rád honil po lesích za zvěří. Jednou taky se pustil daleko za jelenem a zabloudil. Byl sám a sám, přišla noc a král byl rád, že našel na mýtině chalupu.*“ (Erben, 1983, s. 44) Král je první postavou v prologu. Z tohoto prologu se nedá poznat, jakou má král povahu. Je hlavní postavou nebo ne? Až když král o půlnoci uvidí uhlířova synáček a uslyší, co řekly Sudičky, čtenář teprve pozná, že hlavním hrdinou bude chlapec. Pak se v prologu postupně objeví více postav. Jsou to uhlíř, uhlířův synáček, Sudičky, služebník, rybář a jeho žena.

Prolog vymezuje základní situaci. Mezi Sudičkami a uhlířovým chlapcem za čas musí vzniknout dramatický vztah. „*Řeka teče a léta minou, a z hochy stal se krásný mládenec, že*

mu daleko široko nebylo rovného. Jednou v létě přihodilo se, že tudy jel na koni král sám a sám.“ (Erben, 1983, s. 45) Král sám potkal Plaváčka podruhé a tím začal vlastní pohádkový děj.

V této pohádce najdeme hned několik základních pohádkových motivů, které se v různých obměnách vyskytují ve všech kouzelných pohádkách.

a) Motiv hrdiny

Tento motiv nesmí chybět v žádné pohádce. Pohádkový motiv hrdiny je oslavou muže. Vyjadřuje nejen obdiv k heroismu, nýbrž i potlačovanou touhu být obdivovaným a nepřemožitelným vítězem.

b) Motiv nálezu

Vytváří hlavní linii této pohádky. „...*chceš-li mou dceru mít, musíš ji za věno přinést tři zlaté vlasy Děda-Vševěda.*“ „*Plaváček rozloučil se se svou chotí a šel – kudy a kam?...*“ (Erben, 1983, s. 46) Motiv nálezu se pojí s motivem daru.

c) Motiv daru

Darovaná věc v pohádce je vždy vzácná a neobvyklá: „...*daroval Plaváčkovi dvanáct koní bílých jako labutě...*“ „*daroval Plaváčkovi dvanáct koní vráných jako havrani...*“ (Erben, 1983, s. 48)

d) Motiv splnění přání

Je to typický pohádkový motiv. V této pohádce najdeme hned několik přání: přání přinést tři zlaté vlasy Děda Vševěda, přání převozníka a dalších dvou králů.

e) Motiv čarovného proutku a motiv pomoci

Všechno, co udělaly Sudičky pro Plaváčka, se může zařadit do motivu čarovného proutku a do motivu pomoci.

f) Motiv úspěchu

Motiv úspěchu je v pohádce stejně důležitý jako motiv hrdiny. Oba motivy nesmí chybět. V této pohádce je několik typů úspěchu: Plaváček přinesl tři zlaté vlasy Děda Vševěda, přinesl dobré noviny pro ty krále, které na cestě potkal, a pro převozníka zprávu, kdo po něm převezme úlohu převážet lidi přes černé moře.

Kouzelná pohádka potřebuje děj. Vypravěč pohádek užívá různých způsobů, jak prodloužit pohádkový příběh. Vždycky třikrát opakuje motiv překážek, otázek nebo úkolů.

Celý děj vždy nese jedna osoba a ta osoba soustřeďuje na sebe veškerou účast a sympatii, ať je to princ nebo sirotek. Veškerý epický děj je boj, dobrodružství, přemáhání překážek, vytrvání ve zkouškách a koruna vítězství se složí na čelo pohádkového hrdiny. Takové rysy můžeme najít nejen v pohádce *Tři zlaté vlasy Děda Vševěda*, ale i v ostatních Erbenových kouzelných pohádkách.

3 Pohádky Boženy Němcové

3. 1 Božena Němcová – představitelka autorské adaptace

Božena Němcová (1820 – 1862) - spisovatelka, sběratelka pohádek, folkloristka, povídkářka. Jedna z nejvýznamnějších osobností české literatury národního obrození. Autorka povídek, pohádkových sbírek, cestopisných a folklórních črt a obrázků z lidového života. V jejím prozaickém díle se spojují romantické touhy po naplnění humanistického ideálu v životě člověka s realistickým pohledem na skutečnost.

Literární tvorba Boženy Němcové začíná roku 1843. Její literární dílo se řadí k nejkrásnějším odkazům české kultury 19. století. K její nejvýznamnější dílům patří *Babička*, *Divá Bára*, *Pohorská vesnice*, *V zámku a podzámčí*, *Národní báchorky a pověsti*, *Slovanské pohádky a pověsti*.

Společně s F. L. Čelakovským a K. J. Erbenem objevila psané české literatuře bohatství lidové slovesnosti. Uměleckým ztvárněním lidových látek vytvořila klasický typ národních pohádek a začlenila je do kontextu celonárodní literatury.

Její babička Magdalena Novotná ji seznamovala s lidovým životním stylem a tradicemi. Do těsného kontaktu s životem venkovského lidu se dostávala během svých pobytů na Domažlicku a na Slovensku.

V Praze se B. Němcová stýkala s F. Palackým, F. L. Čelakovským, K. J. Erbenem, K. Havlíčkem Borovským a s dalšími předními českými osobnostmi. Od roku 1845 do 1848 Němcová pobývala na Chodsku, pak v Nymburce a v Liberci. Vrátila se zpět do Prahy s dětmi v roce 1851, když byl manžel přeložen do Uher. V Uhrách navštívila manžela. Využila těchto návštěv ke shromažďování materiálů pro své povídky a pohádky.

Vypravěčský talent B. Němcové se projevil už v jejím prvním zpracování lidových pověstí. Přátelé ji podporovali v jejím zájmu o lidovou slovesnost. B. Němcová začala sbírat a upravovat lidové pohádky. Přistupuje k nim na rozdíl od K. J. Erbeny bez odborných folkloristických znalostí. Avšak dokáže se velmi dobře vcítit do poetiky lidové slovesnosti, plně využívá své schopnosti vypravěčské. Často při vyprávění předlohy umělecky stylizuje.

Božena Němcová je jednou z hlavních představitelů autorské adaptace pohádky, tzn., že autor přímo do děje zasahuje. Většinou do textů vkládá své názory a představy o světě.

Projevuje se to například v rozvržení dobra a zla, v obraze ideálního člověka, v podobě prostého hrdiny, který převyšuje svým důvtipem i etickými principy pány, v lidové představě o spravedlnosti aj.

3. 2 Základní charakteristiky pohádky B. Němcové

F. Vodička srovnal způsoby adaptace lidové pohádky u B. Němcové a K. J. Erbeny: „*Němcová objevila jednu cestu včleňování pohádky do literatury. Jinou cestou postupoval Erben. Němcová objevila cestu od pohádky k životu, Erben našel cestu k pohádce jako k útvaru lidové kultury...Němcová rozvíjela pohádku ve směru improvizčních možností odražených ve folklorní památce. Erben postupuje ve směru toho, co je v pohádce stále, pevné.*“ (Vodička, 1958, s. 244)

Podstata autorské adaptace spočívá v převaze individuální tvůrčí složky nad folklorní předlohou, ale dodnes žádná vědecká teorie nebo norma neurčuje, do jaké míry to má autor respektovat.

Hana Šmahelová shrnula charakteristické rysy pohádkové tvorby Boženy Němcové v těchto jevech (Šmahelová, 1989, s. 135 – 137):

1) Němcová se neřídila během své pohádkové tvorby znaleckými metodami ani postupy, kterými se řídili tradiční folkloristé. I tak můžeme najít v jejích pohádkových tvorbách shodné prvky s lidovým podáním, která představovala vypravěčskou kreativitu. Můžeme pro příklad uvést námět, jímž se příliš nelišila od lidových pohádek. Obsah byl rozšířen a obohacen vedlejšími ději, popisným líčením, a dokonce i psychologickým jednáním hrdinů. Právě díky těmto novelistickým prvkům se pohádky stávají autorskými a příběh se stává zajímavějším a poutavějším. Němcová tak ukázala své vypravěčské nadání, schopnost realistického pohledu. Touto cestou B. Němcová chtěla ukázat, co soudobá literatura postrádala, a to, že v takové lidové slovesnosti jsou obsaženy umělecké a ideové hodnoty.

2) Němcová spojila ve svých pohádkách myšlenky lidového názoru na svět s idejemi národně osvobozenického programu. „*Kolektivně cítěný ideál svobodného člověka a ušlechtilého lidství zachytila především v postavách prostých hrdinů... Lidovou vizi*

spravedlnosti vyjádřila zejména v postavách spravedlivých a dobrých králů.“ (Šmahelová, 1989, s. 136) Další podstatné místo zaujímají v její pohádkách ušlechtilé, obětavé ženy s pevnými charakterem a ryzím citem kupříkladu skromná Dobruška v pohádce *O zlatém kolovrátku*, Zuzanka z *Alabastrové ručičky* nebo Bětuška z *Lesní žínky*.

3) Co se týče celkové kompozice a motivické stavby příběhů, objevují se realistické prvky při zachycování okolního prostředí a scének ze života, docílené konkrétními a detailními popisy prací, krajů, obydlí a každodenních zvyků. Jako příklad uvedeme pohádku *O zlatém kolovrátku*:

„Dobrunka musela zatím doma malé hospodářství spravovat. Když ráno kozu nakrmila, skromné, ale chutné jídlo přistrojila, sedničku a kuchyňku čistě vymetla a uspořádala, musela ještě, neměla-li právě potřebnější práci před rukama, ke kolovrátku zasednout a pilně přísti. Tenounké její předivo matka potom v městě prodala...“ (Němcová, 1957, s. 7)

„...tenkrát ale nemohla na sobě nic dost hezky vyhladit a urovnat. Vlasy si upletla a červenými pentlemi protkala, což jenom ve svátek dělávala, sukni měla jen z cajku, ale čistou a pentlí obroubenou, k tomu šněrovačku z damašku a košilku bílou jako sníh.“ (Němcová, 1957, s. 10)

4) Božena Němcová úplně neopomíjela charakteristickou mluvu, ale také na ni nekladla takový důraz. Jazyk použitý ve tvorbě je zcela spisovný dle norem 19. století, což pro dnešní mladé čtenáře nemusí být jednoduché rozlousknout.

3.3 Kouzelné pohádky B. Němcové

Z hlediska látkového okruhu i její pohádky můžeme dělit na pohádky kouzelné (např. *O zlatém kolovrátku*, *O mluvícím ptáku*, *živé vodě a třech zlatých jabloních*), zvířecí (např. *O kocouru, kohoutu a kose*) a legendární (např. *O Pánubohu*).

Pohádky Boženy Němcové byly blízké i jejímu lidskému typu. Vítězství lidového práva, dobrého srdce prostého člověka nebo životního optimismu mají být základem lidového projevu. Když vydala první sešitek svých pohádek, někteří kritici jí vytýkali, že nenapsala pohádky tak, jak je slyšela, nýbrž po svém. Pokládali to za chybu. Němcová se

sama přiznala, že příběhy lidových vypravěčů upravuje. Tam, kde je to potřeba, přidá něco ze svého a to nehezke vynechá. Nepřemýšlela jen o formální úpravě pohádek, ale chtěla pohádku obohatit i o skryté významy. Například v pohádce *Jak Jaromil ke štěstí přišel* píše:

„To bys byl správným králem! Král musí o celou zem pečovat, jako otec o své děti, a má tedy více starostí než kterýkoli jiný člověk, náš král chová nás všechny jako své vlastní děti, žádný neplatí víc ani méně, jak mluví se mnou, tak mluví s každým poddaným, který celý den po kopcích pracuje, co chce on, to chtějí všichni, a co oni chtějí, to on rád vyplní. A myslíš, že to všechno patří králi, co zde vidíš? Nikoli, on si k tomu většího práva nebere než každý jiný, zde si může každý tak pohovít jako on, ten zámek je pro nás všechny, u jeho stolu jíme všichni. Či myslíš, že by tě tvoji poddaní milovali, kdyby na tebe pracovat museli, a pak vídali ...

S těmito květinami a stromy, co jich zde vidíš, jsme my srostly, to je náš zákon: vyhyne-li ta zahrada, vyhyne i naše říše, my se tedy nestaráme jen o jednotlivé květiny, nýbrž o zachování celé zahrady. Protož opatrujeme každý strůmek, každé kvítko a pěstíme a čistíme je od škodného hmyzu...“ (Němcová, 1957, s. 210 – 211)

V této části pohádky autorka vysvětlovala, jak se má opatrovat zahrada, aby se stala rájem. Němcová tady chtěla, aby čtenáři pochopili skrytý význam: pečovat o svůj stát je jako pečovat o zahradu. Být král neznamena mít všeho dost a žít bez starosti. Osud zahrady symbolizuje osud státu.

Pohádka *Silný Ctibor* vypráví o silném ovčákovi, který bydlí v malé chaloupce v údolí na břehu řeky. Rytíř vidí Ctibora, když nese velikánskou jedli na rameně z lesa, který patří rytířovi. Ptá se, jak se mohl opovážit z jeho lesa krást dříví. Ovčák se omlouval, že potřebuje spravit svou chaloupku, a proto vytrhl ten strom. Rytíř se divil, že mladý ovčák je tak silný. Odpustil mu a řekl mu, že má ctít jeho bor. Od té chvíle mu dali jméno Ctibor. Několik dní později byl vypsán v Praze velký turnaj a všichni rytíři se do turnaje přihlásili. Při turnaji se potýkají také panoši rytířů. Rytíř si vzpomněl na Ctibora a řekl mu, aby byl jeho panošem a jel s ním do Prahy.

V první polovině tohoto pohádkového děje není nic zvláštního. Až na začátku druhé poloviny, když Ctibor jel do Prahy s rytířem, B. Němcová hned zařadila do pohádky motiv vlastenectví. V druhé polovině pohádky se popisuje turnaj v Praze, kam přijeli nejen rytíři z celých Čech, ale i mnoho cizinců. Prý jeden cizinec má s sebou velmi silného panoše. Tento

panoš už zvítězil několikrát v turnaji. Když přišla řada na Ctibora, cizí panoš mu řekl pohrdlivě: „*Jakpak se ty, malý mužíčku, můžeš opovážit se mnou se potýkat? Tebe rozmáčknu jako ten kámen!*“ (Němcová, 1957, s. 413) Zmáčknu kámen v ruce jako homolku. Ctibor ho popadl za jeho ruku a vyhodil ho do povětří. Ctibor řekl: „*Myslíš, že jen u vás umějí kameny mačkat, u nás umíme ještě něco víc.*“ (Němcová, 1957, s. 414)

B. Němcová povýšila pohádky na útvary celonárodní a vyprávěla je spisovným jazykem. Jsou přístupné, lépe se čtou než ty pohádky, které byly vyprávěny v nářečí. Takové příklady najdeme mezi pohádkami K. J. Erbena. Nabízí se srovnání ukázek pohádky *O zlatém kolovrátku*, kterou napsala Němcová spisovným jazykem, a z Erbenovy pohádky *Ševc a čert*, která byla vyprávěna v nářečí:

„*Jedna chudá vdova měla dvě dcery, dvojčata. Byly si v tváři tak podobny, že je nebylo možná rozeznati. Tím rozdílnější byly ale jejich povahy. Dobruška byla děvče poslušné, pracovité, přívětivé a rozumné, zkrátka děvče nadobyčej dobré. Zloboha naproti tomu byla zlá, mstivá, neposlušná, lenivá a hrdá, ba měla všechny nectnosti, které jen vedle sebe býti mohou.*“ (Němcová, 1957, s. 7)

„*Bel jednó jeden ševc, a ten měl takový nózo, že se nemohl svém řemeslem ani veževit' ani svy senke cechovat. I dal se tedy zapsat' čertovi s celó svó krvjó, s ženó i s dětma, ačkoli to nerád odělal. A dež ož bel zapsané, tož se ho ptá ten čert: „No, co včel za to chceš?“ A ševc mo povídá: „Já řko, dé mně tak moc peněz, co bech sám se mohl veževit' a cechovat tes vy děti.“ Čert mu to rád přeslébil a přenášel mo každé deň pět rénských.*“ (Erben, 1983, s. 166)

Mezi nejkrásnější kouzelné pohádky B. Němcové patří *O zlatém kolovrátku*, *O mluvícím ptáku*, *živé vodě a třech zlatých jabloních*, *Princ Bajaja*, *O popelce*, *Sedmero krkavců*, *Jak Jaromil k štěstí přišel*, *Divotvorný meč*, *Tři zlaté péra*.

3. 3. 1 Pohádka Tři zlaté péra

Analýzujeme pohádku *Tři zlaté péra*. Tato pohádka v mnohém připomíná Erbenovu pohádku *Tři zlaté vlasy Děda Vševeda*. Od začátku pohádky čtenář může hned tušit, že pohádkový hrdina bude syn chudého pastýře, že pohádkový děj proběhne mezi kupcem, jeho

dceruškou a synem chudého pastýře. „*Jistý kupec byl nesmírně bohatý, ani královský zámek nemohl býti krásněji ozdoben než kupcův... Avšak nade všechno bohatství milejší byla kupci krásná jeho manželka a malá dceruška, jménem Svatava. Bylo to děvčátko stvořené k pomilování... To cítil nejlépe Čestmír, syn chudého pastýře nedaleko kupcova zámku.* „ (Němcová, 1957, s. 112)

Podívejme se, jak B. Němcová s těmito motivy pracovala. Z tradičních pohádkových motivů i zde nacházíme motiv hrdiny, úkolu, splněního přání, motiv daru, pomoci, překážky, úspěchu a jiného světa.

a) Motiv hrdiny

Jako v každé pohádce motiv hrdiny nesmí chybět. V této pohádce se Čestmír kvůli lásce vydá na cestu, aby našel tři zlatá péra. To je hlavní linie pohádkového děje.

b) Motiv úkolu a splnění přání

„*jen ten dostane tě za manželku, kdo mi tři zlaté péra z obrovského ptáka přinese.*“ (Němcová, 1957, s. 117 – 118) To je kupcovo přání a Čestmír jej musí splnit. Hlavní téma této pohádky je nález tří zlatých pér. Kolem tohoto úkolu se rozvíjí motiv splnění přání.

Na cestě byl Čestmír požádán, aby splnil tři přání. První se týkalo studny, která měla otrávenou vodu, druhé stromu v královské zahradě, který nenese zlatá jablka, a třetí se týkalo dotazu, jak dlouho bude muset prevozník převážet. Postupně Čestmír splnil tahle přání a za odměnu získal dary.

c) Motiv daru

S motivem úkolu úzce souvisí motiv daru. Hrdina dostane dar ve chvíli, když splnil nějaký úkol. V této pohádce najdeme příklady:

„*Dal mu koně, na kterého klenotů a zlata hojnost naložil, k tomu služebníka, což on vše bezděky přijmout musel.*“ (Němcová, 1957, s. 125)

„*Nejdřív děkovali bohům a potom Čestmírovi, kterého by byli všemi dary zahrabali.*“ (Němcová, 1957, s. 126)

Největší dar představovala tři zlatá péra, které odevzdal Čestmír kupci a obdržel za ně krásnou Svatavu.

d) Motiv překážky

Překážkou v této pohádce tvoří černé moře. Protože obrovský pták zlatohlavec se zdržuje na vysoké skále nad černým mořem. Jestliže Čestmír chce najít ptáka zlatohlavce, musí nejdříve překonat tuto překážku.

e) Motiv pomoci

Bez pomoci převozníka by se Čestmír nedostal na druhý břeh a bez pomoci staré babičky by nezvládl vytrhnout tři zlatá péra. Ani jedna z těchto dvou pomoci nesmí chybět.

f) Motiv úspěchu

Motiv úspěchu je stejně důležitý jako motiv hrdiny. Čestmír přinesl kupci tři zlatá péra a získal krásnou Svatavu. Kromě toho Čestmír úspěšně pomohl i převozníkovi, oživil jabloň a vyčistil i studnu.

g) Motiv jiného světa

K pohádkovým motivům jiného světa patří svět nad černým mořem: „*On se zdržuje na vysoké skále nad černým mořem, kam ještě noha lidská nevstoupila.*” (Němcová, 1957, s. 119)

Podle toho, jak se Čestmíra ptala stará babička: „*A co ty, červíčku zemský, v této pustině pohledáváš?*” (Němcová, 1957, s. 120), můžeme poznat, že Čestmír nepatří do světa nad černým mořem.

3. 3. 2 Srovnání pohádky Tři zlaté péra s Erbenovou pohádkou Tři zlaté vlasy Děda Vševěda

Když porovnáme *Tři zlaté péra* s Erbenovou pohádkou *Tři zlaté vlasy Děda Vševěda*, je vidět, že v obou pohádkách je nemálo shod. Například:

1) Hrdina v obou pohádkách pochází z chudé rodiny.

2) U černého moře byl převozník.

3) V pohádce B. Němcové tři zlaté péra jsou od ptáka zlatohlavce. Když přiletěl, řekl, „*Číchám, číchám člověčinu, koho tady máš?*’ *Křičí na babu, vejda do jeskyně. Hvězdo mořská! Koho bych tu mohla míti?*’ *odpoví baba.*” (Němcová, 1957, s. 122)

V Erbenově pohádce Tři zlaté vlasy jsou z hlavy Děda Vševěda. Tento dědeček se zlatou hlavou představuje Slunce. Když přiletěl domů po celodenním putování, řekl, „*Čuchy,*

čuchy člověčinu! Někoho tu, matko, máš?’ – ‘Hvězdo denní! Koho pak bych tu mohla mít...’
“ (Erben, 1983, s. 47)

4) V obou pohádkách jsou tři stejné úkoly. Na cestě za úkolem hrdina prošel tři různá místa se třemi podobnými úkoly. Na každém místě ho lidé žádali, aby se jim poptal na řešení jejich problémů. V obou pohádkách jde o problémy, které souvisely se studní, s jabloní a se stejnou otázkou pro převozníka.

5) Stará babička má podobnou roli Sudičky. V pohádce od Němcové sice nebyly tři Sudičky, ale, co dělala stará babička u obrovského ptáka zlatohlavce pro Čestmíra, je skoro stejné jako v Erbenově pohádce, v které Sudička pomohla hrdinovi získat tři zlaté vlasy Děda Vševěda.

V pohádce Němcové stará babička vytrhla tři zlatá péra takto: *„Jakmile začal pták chrápat, přišoupla se blíže a mžikem mu jedno péro z křídla vytrhla...Nato se pták obrátil a za minutu chrápal jako prve. Baba na to čekala a v malé chvílce mu opět druhé péro vyškubla...ale sotva pták usnul, vytrhla mu třetí péro.”* (Němcová, 1957, s. 122 - 123)

V pohádce Erbena třetí Sudička vytrhla tři zlaté vlasy také ve chvíli, kdy Děda Vševěda usnul: *„Když babička viděla, že už usnul, vytrhla mu jeden zlatý vlas...Když stařeček potom zas usnul, vytrhla mu babička druhý zlatý vlas...Potom stařeček brzy zas usnul, a babička mu vytrhla třetí zlatý vlas...”* (Erben, 1983, s. 47)

6) Hrdina řešil tři podobné problémy. Na zpáteční cestě u převozníka hrdinové používali stejný způsob, aby se dostali na druhou stranu černého moře. V královské zahradě oživil jabloň. A dále ve městě vyčistil otrávenou vodu ve studni.

4 Srovnání českých pohádek a čínských pohádek

4.1 Stručné představení čínské pohádky

Když čteme sbírky čínských pohádek, které byly přeloženy do českého jazyka, určitě nás napadne otázka, zda-li v Číně existují klasické pohádky. Protože ve sbírkách většinou najdeme legendy, bájně příběhy, mýty, pověsti anebo příběhy s historickými osobnostmi. Pojem lidová pohádka je buď příliš široký, anebo v Číně vůbec nemají pohádky.

Problém tkví v tom, že pohádka v čínské literatuře patří k lidovému vyprávění, kam kromě pohádky patří i legendy, mýty, pověsti, bajky a příběhy s historickými postavami. Při vydání pohádkových sbírek nakladatelství nerozlišovala hranice mezi těmito druhy lidového vyprávění. Proto čínská pohádka většinou neodpovídá charakteristice a podobě pohádky v českém i evropském literárním kontextu.

Sbírání čínských pohádek nezačalo tak brzy jako tomu bylo v Česku, ale začalo až na přelomu čtyřicátých let 20. století. Sbírký obsahují pohádky upravené a pozměněné. Většinou u nich ani nevíme, z kterých provincií pocházejí. V padesátých letech 20. století se objevují pohádky s určením lokality, jména vypravěče, sběratele či upravovatele. Dodnes neexistuje na rozdíl od České republiky žádná klasická sbírka národních čínských pohádek. Proč nejsou v Číně sběratelé pohádek jako byli K. J. Erben nebo B. Němcová? Důvody mohou být různé. Ale je třeba uvést jeden stěžejní důvod na prvním místě. Čína má 23 provincií, 5 autonomních oblastí národnostních menšin a 56 etnických skupin. Čína se svou rozlohou téměř 9,6 milionů km², odpovídá zhruba celé Evropě. Proto žádný sběratel by nemohl sebrat pohádky z celé Číny.

Sice neexistují sběratelé jako Erben a Němcová, ale Číňané věnují folkloru stále větší a větší pozornost. Vychází měsíčník Lidová literatura a nejhezčí pohádky z měsíčníku vycházejí knižně. Čína má pohádky nejen kouzelné, zvířecí, ale i satirické, legendární. Čínská pohádka je založena na stejných základech jako česká pohádka. Je etická, oslavuje vítězství dobra v boji se zlem, bojuje za ideální svět a zesměšňuje zlobu a hloupost. Čínské pohádky většinou nechávají zvítězit dobro, ale jsou také pohádky, které končí tragicky.

4.2 Rozbor čínské pohádky Tři zlaté Buddhovy vlasy

Existuje čínská kouzelná pohádka *Tři zlaté Buddhovy vlasy*, která má skoro stejné motivy a postavy jako české pohádky *Tři zlaté vlasy Děda-Vševěda* od K. J. Erbena a *Tři zlaté péra* od B. Němcové.

Pohádka vypráví o chudém chlapci Jasánkovi, který žil se svou matkou ve vesnici. Měl rád dívku Duhanku, jejíž matka však jejich sňatku nepřála. Kladla si podmínku, aby jí Jasánek přinesl tři zlaté Buddhovy vlasy ze Západního ráje. Jasánek se vydá na cestu a slíbí, že se do tří let se zlatými vlasy vrátí.

Na cestě dorazí do vesnice, kde v noci zpívá pták tak hlasitě, že lidé nemohou spát. A tak v noci pracují a spí ve dne, kdy pták zpívá tišeji. Vesničané prosí Jasánka, aby se zeptal Buddhy, jestli je nějaká pomoc, jak se zpěvu toho ptáka zbavit. Dále na cestě přišel k chaloupce staré babičky, u které přespál. I ona mu svěřila velké trápení. Pták ohnivák bere lidem z vesnice skoro všechnu rýži. Jasánek slíbil, že se zeptá Buddhy, jaká je zde pomoc. Po dlouhém putování dorazil k moři. Převozník seděl na břehu a slíbil, že ho převezme na druhý břeh, ale až vyjde měsíc. Ve dne je moře rozbouřené. Převozník požádal Jasánka, aby se zeptal Buddhy, jaké síly ovládají moře. Jasánkovi se skutečně podařilo vytrhnout Buddhovi tři zlaté vlasy a vždy se dozvěděl varování, že by Buddha mohl svým vlasem svázat ptáka, který v noci silně zpívá, ptáka ohniváka, který zobe rýži, i mořskou pannu, která si pohrává s mořem.

Jasánek utíkal se třemi vlasy zpět. Na vlas chytil mořskou pannu, a když slíbila, že už nebude zvedat vlny, pustil ji. Vděčně mu řekla, že když bude potřebovat pomoc, stačí třikrát zavolat. U staré babičky Jasánek chytil vlasem ptáka ohniváka. Jasánek ho také pustil, když pták slíbil, že už nebude brát vesničanům rýži. Za odměnu Jasánek dostal dvě zlatá vejce a zaříkadlo. Vesničané mu dali pytel rýže a řekli mu, že stačí sníst jen několik zrněk a bude syt. Jasánek poděkoval a šel dál. Ve vesnici, kde noc byla dnem a den nocí, Jasánek chytil třetím Buddhovým vlasem zlatého ptáka. Pták prosil, aby ho pustil. Slíbil, že půjde s Jasánkem a bude mu sloužit.

Jasánek dorazil domů včas, dal matce své nevěsty tři zlaté Buddhovy vlasy, ale Duhancině matce to nestačilo. Chtěla ošatku perel. Jasánek zavolał mořskou pannu a ta mu proměnila kapky ze svých vlasů v kulaté perly. Varovala však, že se perly nesmí dostat do styku s vodou, jinak se opět promění ve vodní kapky. Konala se svatba. Brzo po svatbě si

Duhančina matka prohlížela perly, ošatka se však převrátila, perly se rozkutálely po zemi. Matka je chtěla umýt, ale v tom okamžiku se změnily ve vodu. Vydala se proto k dceři. Tam viděla zlatého ptáka. Dcera jí svěřila, že stačí mu dát tři zrnka rýže a pták snese tři zlatá vejce. Matka si ptáka půjčila. Jelikož byla chamtivá, nestačila jí tři zlatá vejce. Dala ptáku čtyři a pak pět zrněk rýže, ale ani pět zlatých vajec nebylo dost. Chtěla víc. Pták utekl na dvůr, matka se po něm ohnala pohrabáčem a zlatý pták padl mrtev k zemi. Duhančina matka snědla zbytek rýže a pukla. Pohřbili ji spolu se zlatým ptákem. Za nějaký čas vyrostl na tom místě strom s kulatými oranžovými plody, které dnes známe jako pomeranče.

4. 3 Shodné motivy v pohádkách Tři zlaté péra, Tři zlaté vlasy Děda

Vševěda a Tři zlaté Buddhovy vlasy

Text této čínské kouzelné pohádky je založen na využití celé řady stejných nebo velmi podobných motivů jako je v klasické pohádce K. J. Erbeny a B. Němcové. Podívejme se na základní shody u těch to tří pohádek.

1) Motiv hrdiny

Hlavní hrdina pochází z venkovské rodiny.

V čínské pohádce čteme: „*V jedné vesnici žil chlapec s matkou.*“ (Čínské lidové pohádky, 1962, s. 56)

V Erbenově pohádce je hrdina synem uhlíře a u Němcové synem chudého pastýře: „*Brzy se narodil uhlířovi synáček.*“ (Erben, 1983, s. 52)

„*To cítil nejlépe Čestmír, syn chudého pastýře nedaleko kupcova zámku.*“ (Němcová, 1957, s. 112)

2) Motiv úkolu

Ve všech třech analyzovaných pohádkách najdeme podobný motiv úkolu: „*Nechci po vás ani zlato, ani stříbro, protože vím, že jste chudí, ale co kdyby mi takhle váš Jasánek přinesl ze Západního ráje tři zlaté Buddhovy vlasy... jestli tuhle maličkost neudělá, že mu svou dceru nedím.*“ (Čínské lidové pohádky, 1962, s. 57)

„*...chceš-li mou dceru mít, musíš ji za věno přinést tři zlaté vlasy Děda-Vševěda.*“ (Erben, 1983, s. 46)

„...jen ten dostane tě za manželku, kdo mi tři zlaté péra z obrovského ptáka přinese.“ (Němcová, 1957, s. 117 - 118)

3) Motiv jiného světa

Charakteristickým rysem kouzelné pohádky je její místní a časová neurčitost. V Erbenově pohádce se dozvídáme, že hrdina šel dlouho a daleko, není přímo napsáno, že se jedná o jiný svět: *„Šel dlouho a daleko, přes hory doly, přes vody brody, až přišel k černému moři...Potom šel dlouho a daleko černým lesem, a uprostřed toho lesa vidí velikou zelenou louku, plnou krásného kvítí, a na ní zlatý zámek, byl to zámek Děda-Vševěda...“* (Erben, 1983, s. 46 - 47)

U Němcové se objevuje motiv dosud neobydlené země: *„On se zdržuje na vysoké skále nad černým mořem, kam ještě noha lidská nevstoupila.“* (Němcová, 1957, s. 119)

A v čínské pohádce se dočteme, že hrdina došel až na konce světa: *“A zase šel a šel, šel mnoho dní a mnoho nocí, až jednoho dne dorazil k moři. Na břehu seděl převozník...”*
“ ‘Kam jedeš, chlapče?’ ptal se Jasáka převozník. ‘Vždyt’ tady jsme už skoro na konci světa.’ ” (Čínské lidové pohádky, 1962, s. 58)

V této pohádce motiv jiného světa, Říše Vrcholné Radosti, má stejnou váhu v čínské kultuře jako ráj v evropské pohádce. *„A zase šel a šel, až už ani sám nevěděl, kolik šel dnů a nocí, až jednoho dne konečně dorazil k branám Západního ráje, k Říši Vrcholné Radosti...”* (Čínské lidové pohádky, 1962, s. 59)

4) Motiv překážky a pomoci

Motiv překážky u těchto tří pohádek je stejný. Jedná se o moře a o možnost dostat se na druhý břeh.

Motiv pomoci je spojen s postavou převozníka. Převozník ve všech třech pohádkách slíbí převézt hrdinu přes moře, ale má vždy podmínku.

5) Motiv úspěchu a splněných přání

Hlavní hrdina úspěšně přinesl tři zlaté vlasy nebo tři zlatá péra. Přitom ještě stačil splnit přání ostatním, pomohl jim odstranit nějakou životní svízel.

6) Motiv trojčlennosti

Trojčlennost je ustáleným prostředkem kompozice klasických pohádek. Je patrná už v názvu řady pohádek (*Tři zlaté vlasy Děda Vševěda, Tři zlaté péra, Tři zlaté Buddhovy*

vlasý). Ve vlastním textu kouzelných pohádek pracuje autor s trojčlenností při komponování motivů. Můžeme uvést motiv tří vlasů, tří pér, tří úkolů, tří přání, třech sudiček, trojí překážky, tří získaných věcí. Jednou z funkcí trojčlennosti je gradace pohádkového děje.

V těchto třech pohádkách najdeme motiv trojčlennosti na více místech.

V Erbenově pohádce *Tři zlaté vlasy Děda Vševěda* se setkáme s následujícími:

a) Tři sudičky stály vedle děťátka.

b) Král se pokusil třikrát zabít Plaváčka. Poprvé rozkázal služebníkovì, aby děťátko hodil do vody. Podruhé, když král poznal Plaváčka u rybáře, poslal ho do královského zámku s psaním, ať ho královna nechá probodnout mečem. Potřetí ho poslal, aby přinesl tři zlaté vlasy. Byl si jist, že se u nikdy nevrátí. „*Král ani svým očím nevěřil, když mu Plaváček ty tři zlaté vlasy Děda-Vševěda přinesl.*“ (Erben, 1983, s. 48)

c) Na cestě pro tři zlaté vlasy prošel Plaváček tři místa: černé moře, nějaké velké město a další jiné velké město. A v každém místě dostal jeden úkol.

V pohádce *Tři zlaté péra* od Němcové motiv trojčlennosti je skoro stejný jako u pohádky Erbeny kromě jedné výjimky. V její pohádce nebyly tři sudičky.

Tři zlaté Buddhovy vlasy pracují s motivem čísla tři na více místech:

a) Duhančina matka chce, aby Jasánek přinesl ze Západního ráje tři zlaté Buddhovy vlasy. Do západního ráje je cesta dlouhá a nebezpečná, a proto Jasánkova matka nechce, aby Jasánek odešel, a on také váhá. Vletěl do pokoje ptáček červenka. Jasánek se zeptal ptáčka, „*Mám se vydat na cestu do Západního ráje nebo nemám? Jestliže ano, zakruž třikrát nad mou hlavou.*“ (Čínské lidové pohádky, 1962, s. 57)

b) Když ptáček červenka opsal nad jeho hlavou tři kruhy, Jasánek se rozhodl, že dojde pro tři zlaté Buddhovy vlasy. Řekl mamince, že se vrátí do tří let. Na cestě se zastavil na třech místech: ve vesnici, kde zpívá zlatý pták celý den i celou noc. V jiné vesnici, kde pták ohnivák požírá rýži lidem. Jedná se o velikou rýži, která rodí třikrát do roka. Na konec se zastavil u moře, ve kterém sídlí mořská panna.

c) Když konečně Jasánek dorazil k branám Západního ráje, jeden mnich mu řekl, že Buddha čte posvátné knihy s mnichy a že Jasánek má chvíli počkat. Pak Jasánkovi vysvětlil, že chvíle v ráji se rovná třem pozemským letům.

d) Na zpáteční cestě Jasánek chytil mořskou pannu zlatým Buddhovým vlasem. Když

mořská panna slíbila, že už nebude zvedat vlny v moři, Jasánek ji pustil. Mořská panna řekla, že kdykoliv ji bude potřebovat, stačí ji třikrát zavolat.

e) Další a poslední motiv čísla tři v této pohádce se objeví ve scéně, kdy Duhanka řekla mamince, že „*stačí dát zlatému ptáku denně tři zrnka rýže a on snese tři zlatá vejce.*“ (Čínské lidové pohádky, 1962, s. 62)

Tyto všechny shody mezi těmito třemi pohádkami dokládají, že pohádky mají společný základ.

4. 4 Odlišné prvky v pohádkách *Tři zlaté péra*, *Tři zlaté vlasy Děda*

Vševěda a *Tři zlaté Buddhovy vlasy*

V těchto třech pohádkách najdeme však i řadu rozdílů, jež jsou dány kulturními odlišnostmi.

1) Popis hrdiny

Na začátku pohádky *Tři zlaté vlasy Děda Vševěda* Erben nepopsal, jak hrdina vypadá. S popisem Plaváčka se setkáme, až když dospěl v mládence: „*a z hochy stal se krásný mládenec, že mu daleko široko nebylo rovného.*“ (Erben, 1983, s. 45) I král potvrdil, že rybář má švarného hochy. Podle těch popisů si ho čtenář představuje jako hezkého mladíka.

V pohádce *Tři zlaté péra* od B. Němcové byl hrdina Čestmír popsán už jako malé dítě: „*hladila smědé lice, aneb otáčela černé kroužky vlasů jeho okolo růžového prstu.*“ (Němcová, 1957, s. 112) Po deseti letech se Čestmír vrátil: „*Tu stojí před ní mladý vysokorostlý muž! ... Toť byly ty smědé lice, které co děcko hladívala, ty černé prsténce, v kterých se ráda přebírala, to byl Čestmír...ovšem mnohem krásnější, než si jej představovala.*“ (Němcová, 1957, s. 116) U této pohádky Němcové si čtenář může představit hrdinu mnohem konkrétněji. Je to hezký muž s černými kudrnatými vlasy a opálenou pletí.

Hned na začátku pohádky *Tři zlaté Buddhovy vlasy* autor popisuje hrdinu jinak než v českých pohádkách: „*V jedné vesnici žil chlapec s matkou. Chlapci říkali Jasánek. Na koho pohlédl svýma upřímnýma, jasnýma očima, toho opustily všechny smutné myšlenky, na koho se usmál, tomu se zdálo, že to vysvitlo samo slunáčko. A jak byl šikovný! Však ho taky všichni ve vsi chválili.*“ (Čínské lidové pohádky, 1962, s. 56)

Z ukázek je patrné, že Němcová popisuje podobu svého hrdiny podrobněji než K. J. Erben. Avšak nejdetailněji je hrdina popsán v čínské pohádce. Autor věnuje pozornost nejen jeho fyzické podobě, ale i jeho šikovnosti a oblibě u vesničanů.

2) Popis jiného - neznámého světa

K. J. Erben popisoval jiný svět v pohádce *Tři zlaté vlasy Děda Vševěda* velmi stručně: „*Potom šel dlouho a daleko černým lesem, a uprostřed lesa vidí velikou zelenou louku, plnou krásného kvítí, a na ní zlatý zámek, byl to zámek Děda-Vševěda, třpytil se jako žhavý.*“ (Erben, 1983, s. 46 - 47)

B. Němcová nejdříve popisovala jiný svět přímou řečí při rozhovoru hrdiny s místními obyvateli: „*On se zdržuje na vysoké skále nad černým mořem, kam ještě noha lidská nevstoupila.*“ (Němcová, 1957, s. 119) Pak popsala černé moře řečí autorskou: „*Konečně dostal se z lesů a pustín a viděl před sebou širé černé moře a na moři jedinou loďku, která se na vlnách kolébala.*“ (Němcová, 1957, s. 119) Když převozník převezl Čestmíra na druhou stranu moře, pokračovala v popisu jiného světa: „*Nebezpečnou cestou bral se Čestmír nahoru, až na vrch skály, kde byla jeskyně, kterou po dlouhém hledání a namáhání konečně našel. U vchodu stála stará babička.*“ (Němcová, 1957, s. 120)

V čínské pohádce *Tři zlaté Buddhovy vlasy* je neznámý svět popisován jinak než v českých pohádkách: „*...až jednoho dne konečně dorazil k branám Západního ráje, k Říši Vrcholné Radosti. Vedla tudy cesta z průsvitného, bělavého nefritu a za branou ráje zářil palác vykládaný samým zlatem a stříbrem. U brány do ráje stál Buddhův oblíbený strom, košatá lípa s průzračnými listy ledňáčkové barvy. Bránu střežili dva mniši, ale byli tak ohromní, že se Mazánkovi zdálo, že jejich hlavy mizí někde v bílých nebesích.*“ (Čínské lidové pohádky, 1962, s. 59)

Z těchto ukázek můžeme vidět, že v českých pohádkách autoři popisovali jiný svět stručně. Čtenář má tak více prostoru přemýšlet, jak vypadá jiný svět podle jeho představ. Ty představy mohly být samozřejmě i různé. Ale v čínské pohádce je popsáno nejen okolní prostředí, ale dokonce i do detailu barvy listí stromu. Tím způsobem čtenář už nemusí přidat svou představu o jiném světě, neboť popis je už velmi názorný.

3) Řazení dějových motivů

V pohádkách těchto tří různých autorů nacházíme řadu podobných motivů, ale každý

autor s nimi pracoval jinak.

V pohádce *Tři zlaté vlasy Děda Vševěda* Erben začal s dlouhým úvodem. Než začal hlavní děj, hrdina Plaváček už měl svatbu s dcerou krále. Jenže král je zlý a od samého začátku by chtěl hrdinu zabít, protože svatbě nepřál. Dává Plaváčkovi úkol a posílá ho na cestu. Tak začíná hlavní děj.

Jinak je tomu v pohádce *Tři zlaté péra* od Němcové. Lze říci, že úvod byl také dlouhý. Nejdříve popisovala, jak hrdina má od malička rád Svatavu a ona jeho také. Když Čestmírovi umřel jeho otec a on se stal sirotkem, rodiče Svatavy mu pomohli. V této pohádce nemůžeme pokládat kupce, otce Svatavy, za zlého člověka. Teprve až když se dozvěděl, že se dospělý Čestmír zamiloval do jeho dcery, rozčilením hrdinu poslal pro tři zlatá péra. Zde začíná hlavní děj.

V čínské pohádce *Tři zlaté Buddhovy vlasy* je velmi krátký úvod. Na začátku pohádky hrdina Jasánek už je dospělý. Dá se říci, že hlavní děj se odvíjí hned od začátku pohádky. I když úvod není tak dlouhý jako byl u pohádek od Erbena a od Němcové, vůbec to neznámená, že pohádka je zkrácená a zjednodušená. Víme, že u všech tří pohádek byly tři vedlejší úkoly, tj. hrdina prošel tři různá místa a v každém místě ho lidé poprosili, aby hrdina zjistil řešení jejich problémů. Jenže u pohádek Erbena a Němcové děje skončily v okamžiku, kdy hrdina jim oznámil na zpáteční cestě řešení. Ale v čínské pohádce vyřešení jednotlivých problémů otvírá další vedlejší děje. Hrdina pustí původce problémů a od každého dostane za odměnu dar. Z těchto darů pak zase vyplývají další děje, tj. Duhančina matka neustále žádala něco na víc a nakonec sama byla potrestána.

4) Motiv trestu

Král v Erbenově pohádce je zlou postavou. Zlo musí být v klasických pohádkách potrestáno. Král si trest zavínil svou chamtivostí. Když slyšel, že existuje omlazující jablko a živá voda, nedočkavě se vydal na cestu. Jenže nevěděl, že se musí nejdříve přeplavit přes černé moře a že tam převozník netrpělivě čeká na někoho, kdo ho vysvobodí. A ten bude místo něho převozníkem. Král tam snad převáží dodnes.

V pohádce od Němcové nebyl nikdo potrestán. „*Kupcová i kupec viděli Čestmíra také přijíždět a oba mu vyšli vstříc...bohatý kupec, který jej za vlastního syna přijal a celé jmění mu daroval. Tři zlaté péra odevzdal Čestmír kupci a obdržel za ně krásnou*

Svatavu.“ (Němcová, 1957, s. 126) Němcová vkládá do textů své představy o světě i v pohádce – ideální svět.

Trest v čínské pohádce je krutý. Zlá postava, Duhančina matka, není tak zlá jako Erbenův král, nepokouší se hrdinu zabít. Její chyba je v tom, že je chtivá. Dostane, co si přála, ale stále jí to nestačí a chce ještě víc. Za svou chamtivost je potrestána smrtí.

4. 5 Srovnání hlavních atributů české a čínské pohádky

4. 5. 1 Názvy pohádek

Názvy pohádek naznačují čtenáři, o čem pohádka bude vyprávět. To platí jak u českých pohádek, tak i u čínských pohádek.

Velmi často se používá v názvu pohádek přídavné jméno s podstatným jménem. Například u Erbeny najdeme pohádky *Živá voda*, *Divé ženy*, *Jabloňová panna*, u Němcové např. *Moudrý zlatník*, *Divotvorný meč*, *Silný Ctibor*, *Chytrá horákyne*, *Noční stráž* a mezi čínskými pohádkami čteme názvy jako např. *Hadí mládenec*, *Zlatý náramek*, *Zázračná bylina*, *Olivové jezero*, *Lasturová panna* aj.

Často v názvu pohádek B. Němcové (*O zlatém kolovrátku*, *O třech bratřích*, *O mluvícím ptáku*, *živé vodě*, *a třech zlatých jabloních*, *O Marišce*, *O kohoutkovi a o slepičce*, *O hloupém Honzovi*, *O Smolíčkovi*, *O Nesytovi*, *O perníkové chaloupce*, *O třech bratřích*, *O Jozovi*, *O kocouru*, *kohoutu a kose* atd.) i v čínských pohádkách (*O rudém javorovém listu*, *O nefritovém jelínku*, *O pannách v zrcadle*, *O chytrém učedníkovi*, *O mlynáři a nebeském duchu*, *O Měsíční a Sluneční Panně*, *O lišce*, *opici*, *zajíci a koni*, *O králi Buvolovi a generálu Vepři*, *O králi Zlatoprstu*, *O pruhovaném hadu*, *O Buddhovi se zlatonosnou ropuchou v ústech*, *O statečném řezníkovi* atd.) se vyskytuje předložka o. K. J. Erben tento typ názvu nepoužívá.

Pokud je v názvu pohádky číslovka, nejčastěji nacházíme číslovku tři nebo dva. Takových případů není tolik jako kombinací přídavného jména s podstatným jménem, nebo názvů s předložkou o. V Erbenových pohádkách najdeme například *Tři zlaté vlasy Děda Vševěda*. V pohádkách Němcové je víc případů: *Tři zlaté péra*, *O třech bratřích*, *O mluvícím ptáku*, *živé vodě a třech zlatých jabloních*. V čínských pohádkách také najdeme takové případy: *Tři zlaté Buddhovy vlasy*, *Jak se tři hory přestěhovaly do Šan-tungu* aj.

U některých pohádek autor použil otázku jako název. Například u českých pohádek Němcové *Jak Jaromil k štěstí přišel*, *Jak se učil Honzík latinsky*, *Kdo je hloupější*, *Kdo snědl holoubátka*. U čínských pohádek najdeme také takové příklady: *Jak bůžek země spadl a rozbil se*, *Proč je v Buddhově svatyni socha rybáře*, *Kam se na mě hrabe*, *Jak se tři hory přestěhovaly do Šan-tungu* aj.

4. 5. 2 Pohádkové postavy

Hrdina

Jak v pohádkách Erbeny tak v pohádkách Němcové hlavní hrdina může být různého společenského postavení. Může být králevic, mladý král, ale i chlapec z chudé rodiny. V českých pohádkách hlavním hrdinou může být i dívka, princezna i chudé děvče. Tento typ hlavního hrdiny se často vyskytuje v pohádkách B. Němcové, například v pohádce *Chytrá horákyň*, *O chytré princezně*, *O třech bratřích nebo Princ Bajaja*. V Erbenově pohádce *Pták ohnivák a liška Ryška* hrdinou je nejmladší princ. V pohádce *Dlouhý, Široký a Bystrozraký* hrdinou je také princ. Je tomu také i v pohádce *Živá voda*. Ale v čínských pohádkách hrdinou je málokdy králevic nebo princezna. Čínští čtenáři jsou zvyklí, že hrdina je obvykle chlapec z chudého vesnického prostředí.

Drak

V kouzelných pohádkách často vystupují nadpřirozené bytosti. V české i čínské pohádce často vystupuje drak. Drak v české pohádce je většinou vykreslen takto: je zlý, má křídla, umí létat, většinou je černý, často je drak vícehlavý. Někteří umí sršet oheň. Životní prostředí je někde v lesní jeskyni, v jeskyni mezi skalami nebo v jezeře. Například v pohádce *Drak dvanáctihlavý* Erben popsal draka takto: „*Vidíte támhle na vršíku ten hájek? Tam za tím hájkem je mezi skalami veliké černé jezero. Z toho jezera vychází už od roka ukrutný velikánský drak, ten má dvanácte hlav, a vyhrožoval nám...*” (Erben, 1983, s. 33)

Drak v čínské pohádce vypadá úplně jinak než v české pohádce. Nejsou všichni draci zlí. Drak má dlouhé a obrovské tělo s ocasem ještěra. Má čtyři nohy s drápy. Nemá žádná křídla, ale umí létat. Umí sršet oheň a ovládat déšť. Čínští draci mají většinou dvě životní

prostředí, a to buď v mořích nebo v nebi. Barvu těla mají různou. Když je drak zlý, většinou má černou barvu, když je hodný, má barvu bílou. A červený drak vždy umí sršet oheň.

V čínské pohádce autor nepopisuje detailně vzhled draka, protože předpokládá, že čtenář už ví, jak takový asijský drak vypadá.

Pták ohnivák

V čínských pohádkách nejčastěji vystupují čtyři nadpřirozená zvířata. Jsou to drak, pták ohnivák, jednorožec a želva. Pták ohnivák je králem ptáků. Čínský pták ohnivák je jeden ze symbolů císařské rodiny. Drak v čínské kultuře je spojován s osobou císaře a pták ohnivák je spojován s osobou císařovny. Sice pták ohnivák neexistuje, ale všichni autoři jej popisují stejně, jeho podoba je vždy konstantní. Čínský čtenář si jeho podobu snadno vybaví, aniž by byl pták ohnivák detailně v textu popsán. Například v pohádce *Tři zlaté Buddhovy vlasy* je pohádková bytost pták ohnivák uveden do pohádkového děje takto: „...řekla babička a hned vedla mládence dál, posadila ho a odběhla, aby mu přinesla čaj. Tu vletěl do pokoje pták ohnivák a v zobáku držel zrnko rýže...“ (Čínské lidové pohádky, 1962, s. 60) Podle této ukázky můžeme vidět, že v pohádce není potřeba popsat zvláštnosti.

V české pohádce můžeme také najít motiv ptáka Ohniváka. Nejvýznamnější je pravděpodobně v pohádce *Pták Ohnivák a Liška Ryška* od Erbeny. Erben popsal ptáka Ohniváka tak, aby čtenář o něm získal základní představu: „*O půl noci přiletěl zlatý pták, sedl si na strom a chtěl to jablko uzobnout. V tom okamžiku lupnul královičův samostřel a kalená střela uhodila ptáka do křídla. Pták uletěl, ale jedno zlaté péro vypadlo mu z křídla na zem a jablko zůstalo na stromě.*“ (Erben, 1983, s. 23) Dále popsal jaké je krásné toto péro ptáka: „*Tu vyndal to zlaté péro a vypravoval, co se mu přihodilo. Král byl tomu péru velmi rád, bylo tak krásné a takovou zář od sebe vydávalo, že v noci v síni královské ani světél potřebí nebylo. ...že to péro pochází z ptáka Ohniváka, a že je dražší, nežli všechny poklady královny.*“ (Erben, 1983, s. 23) Erben popsal krásu ptáka Ohniváka, ale bez svazujících detailů, takže každý český čtenář si může vytvořit ptáka Ohniváka se zlatými péry podle svého.

4. 5. 3 Zakončení pohádek a míra neurčitosti

Charakteristickým rysem klasické kouzelné pohádky je opakování ustálených vět na začátku a v závěru pohádky.

V českých pohádkách od Erbena velmi často na konci čteme, že král plakal radostí. Takové případy můžeme najít v jeho pohádce *Dlouhý, Široký a Bystrozraký*: „*Starý král plakal radostí, že se synovi jeho tak poštětilo, myslil, že už se nevrátí.*“ (Erben, 1983, s. 14) V pohádce *Živá voda*: „*Hned taky poslali pro toho starého krále a ten když přijel, plakal radostí jako dítě.*“ (Erben, 1983, s. 21) Také v pohádce *Jabloňová panna*: „*A tu se také hned ty bílé holubice v krásné panny proměnily a všechny ty tři sestry se objímaly a plakaly velkou radostí, že jsou již vysvobozeny.*“ (Erben, 1983, s. 60)

České pohádky většinou končí motivem svatby, často se také opakuje motiv šťastného a spokojeného života : „*Den se vesele skončil a na druhý slavila se svatba. Když mladého krále korunovali, měl on korunu zlatou...!*“ (Němcová, 1957, s. 230)

Svatby a slavnosti v českých od Erbena i od Němcové často trvají dlouhou dobu. Například, „*Hody a slavnosti trvaly ještě mnoho dní...*“ (Němcová, 1957, s. 104), „*Tu dala královna vystrojit veliké slavné hody – trvaly čtrnácte dní.*“ (Erben, 1983, s. 21), „*Brzy potom byla hlučná svatba toho mladšího královice s tou královnou, co byla zakleta v lese, a trvala celé tři neděle.*“ (Erben, 1983, s. 55)

Zakončení čínských pohádek je jiné. I když silný a chytrý hrdina zvládl všechny úkoly a překonal všechny překážky, nemůže se stát císařem. To kvůli tomu, že čínští císařové se považovali za potomky nebeského draka. Většinou hrdina čínských pohádek je chlapec z vesnice nebo sirotek, a proto nemá právo stát se císařem.

Klasický konec čínské pohádky vyjadřuje šťastný život hlavních postav: „*Všichni tři žili od té doby v chaloupce klidně, ve svornosti a lásce.*“ (Čínské lidové pohádky, 1962, s. 23), „*Od té doby žil spokojeně ve své rybářské chatrči.*“ (Čínské lidové pohádky, 1962, s. 38) Na rozdíl od českých hrdinů žijí opět v původním domově a odměnou je jim život v lásce a svornosti.

Čínské pohádky obdobně jako klasické pohádky jiných asijských literatur se nevyznačují tak velkou mírou neurčitosti jako pohádky evropské. Pointa příběhu je v čínském textu určena konkretizací, například v pohádce *Tři zlaté Buddhovy vlasy* se dovídáme, jaký je původ pomerančů: „*Pohrbil tedy matku i se zlatým ptákem. Za nějaký čas*

na tom místě vyrostl strom s bílým květem a kulatými oranžovými plody. Protože připomínají vejce zlatého ptáka, říká se jim tin-tan, zlaté vejce, a my je známe jako pomeranče.“ (Čínské lidové pohádky, 1962, s. 63)

Jako příklad uvedeme jednu českou pohádku *Dlouhý, Široký a Bystrozraký*. Když Dlouhý, Široký a Bystrozraký šli spolu pro skořepinu, kterou schovával Černokněžník v černém moři, Bystrozraký ji viděl, Dlouhý natahoval ruku, ale nedosáhl ke dnu. Široký mu pomohl. Vypil tolik vody, co mu břicho stačilo. Dlouhý vynesl z moře skořepinu a šli zase spolu na zpáteční cestu. „*Ale na cestě bylo mu přece trochu těžko se Širokým běžet, protože měl půl moře vody v sobě, i setřásl ho v jednom širokém údolí s ramena na zem. Bouchlo to jako když měch s věže pustí, a v okamžení bylo celé údolí pod vodou jako veliké jezero...*“ (Erben, 1983, s. 13) Pak pohádkový děj pokračoval dál. Motiv velkého jezera z této pohádky by jistě dostal v čínské pohádce konkrétní podobu Černého jezera.

Je možné konstatovat, že čínské klasické pohádky jsou více spojeny s mýty a legendami, jež vysvětlují původ věcí a místních názvů.

Závěr

Jak již bylo zmíněno, novodobý výzkum zjistil osm základních oblastí, odkud se pohádky šířily. Pohádky z těchto osmi oblastí se liší obsahem i uměleckou úrovní. Výzkum ukázal, že nejvýše vynikají pohádky asijské a evropské. Když srovnáváme čínské a české pohádky, zjistíme, že je v nich nemálo shod a rozdílů. V českých pohádkách oblíbeným hrdinou je královic, princezna, oproti tomu v čínských pohádkách zase je pracovitý venkovský chlapec s dobrým srdcem. Někdy však hlavním hrdinou se může stát i obyčejný řemeslník. V pohádkách zvířecích se vyskytuje drak stejně jako v českých pohádkách, rozdíl je v tom, že drak v čínské pohádce není vždy zlý. Neublíží člověku, nýbrž symbolizuje déšť, moc apod.

I přes rozdíly v původu, stáří a tématu vykazují pohádky vzájemnou sounáležitost, jsou propojeny mnohými společnými atributy. Podle koncepce lidové slovesnosti každá pohádka se skládá z několika spojených motivů. Setkáme se zde s dvojicemi motivů, například motiv zla se pojí motivem dobra, motiv úkolu s motivem daru, motiv překážky s motivem pomoci. Motiv zla slouží jako protiklad k motivu dobra. Dar je odměnou za splnění úkolu.

K. J. Erben spolu s B. Němcovou včlenili pohádku do soudobé literární produkce. Erben monumentalizoval pohádku, aby vynikla její lidová podstata. I Němcová pohádku beletrizovala, podávala ji však jako samostatná vypravěčka. I když pohádky se stejným tématem jsou od různých autorů a každý má jiný přístup k pohádkovým látkám, čtenář má pocit, že jejich pohádky jsou velmi podobné. Jednou z příčin je, že autoři patří ke stejné kultuře.

Klasické čínské pohádky vznikly v písemné podobě později než české. Ale pohádky lidového stylu existují v písemné podobě v Číně mnohem déle. Například čínský mytologický román *Opičí král* byl vydán koncem 16. století. Tento román silně odváží čínské lidové náboženství a mytologii, učení buddhismu, taoismu a konfucianismu. Autor tohoto románu Wu Čcheng-En vycházel z tradovaných lidových vyprávění a ze starších písemných záznamů jednotlivých příběhů. Proto se nemůžeme divit, že v čínské pohádce často potkáváme stejné postavy i prostředí jako v tomto románu.

Přes kulturní rozdíly můžeme zjistit, že v pohádkách čínských i českých jsou podobné rysy ve stavbě děje a v podobě povahy hrdiny. Pohádky se vyznačují podobnými charakteristikami nejen v plánu tematickém, ale i v kompozičním a jazykovém. Například jsou obvyklé věty úvodní a závěrečné, ale také opakování vět, ba dokonce i opakování celých odstavců. Pohádková kompozice je velmi přehledná a jasná. Rozvíjení pohádkového děje je jednoduché. Charakter postav je zřetelný. V pohádce se nakonec vše věci obrací k dobrému.

Nezáleží na tom, jestli pohádka pochází z Číny nebo z Česka, dobrá pohádka má vždy nezastupitelnou roli ve výchově dítěte. Dobrá pohádka svou básnivou fantazií však potěší nejen děti, ale i dospělé.

Seznam literatury

A) Prameny

Erben, K. J.: České národní pohádky. Bystrov, Praha 1995.

Erben, K. J.: Pohádky. Československý spisovatel, Praha 1983.

Němcová, B.: Pohádky. Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, Praha 1957.

Šťovíčková, D.: Čínské lidové pohádky. Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, Praha 1962.

B) Literatury

Šmahelová, H.: Návraty a proměny: literární adaptace lidových pohádek. Albatros 1989.

Červenka, J.: O pohádkách. Státní nakladatelství dětské knihy, Praha 1960.

Čapek, K.: Marsyas čili na okraj literatury. Štorch-Marien, Praha 1931.

Vodička, F.: Cesty a cíle obrozené literatury. Československý spisovatel, Praha 1958.

Haman, A.: Úvod do studia literatury a interpretace díla. H&H, Jinočany 1999.

Hrabák, J.: Poetika. Československý spisovatel, Praha 1973.

Vlašín, Š.: Slovník literární teorie. Československý spisovatel, Praha 1984.

Mocná, D., Peterka J. a kol.: Encyklopedie literárních žánrů. Paseka, Praha 2004.

Nünning, A.: Lexikon teorie literatury a kultury. Host, Brno 2006.

Havel, R. a kol.: Slovník českých spisovatelů. Československý spisovatel, Praha 1964.

Lehár, J. a kol.: Česká literatura od počátku k dnešku. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2008.

Dolanský, J.: Karel Jaromír Erben. Melantrich, Praha 1970.

Otruba, M.: Božena Němcová. Svobodné slovo, Praha 1962.

Záhoř, Z.: Božena Němcová. Hlasy o osobnosti a díle. Nákl. Čs. YWCA, Praha 1927.

Li Ťing-ťiang, Li Wen-chuan: Základy lidové literatury národností Číny. Ťi-lin 1986.

Ting Nai-tung: A type index of Chinese folktales. Helsinki 1978.